

Navnet Varde.

Cand. mag. Niels Cl. Hansen.

For at finde en Forklaring paa et Stednavn maa man gaa ud fra de tidligst forekommende Eksempler paa Navnet og samtidig søge at forestille sig, hvad der har været særprægende for vedkommende Sted paa den Tid, Navnet tænkes dannet.

For Vardes Vedkommende er de ældste skriftlige Vidnesbyrd fra ca. 1182 — omkring det Aar blev Vederloven nedskrevet i en dansk og en latinsk Tekst; den latinske Tekst har *Warwath*, den danske har i nogle Afskrifter *warwik*, i andre *wartwik*.

Hvad var det karakteristiske for Varde i og forud for det 12. Aarhundrede?

I »*Fra Ribe Amt*« 1923 har Professor Lundbye skrevet en meget tankevækkende Artikel om Vejenes Udvikling i Varde Syssel og deres Betydning for Bebyggelsernes Vækst.

Paa det udmærkede Kort i Kælderen paa Varde Museum, hvor Gravhøjene er betegnet med Knappe-naale, er der paa den mest anskuelige Maade fremkommet tydelige Linier af Gravhøje, der viser de gamle Veje. Det ses her, at Vejen fra Ringkøbing til Varde og derfra dels til Ribe, dels til Hjerting, er en ældgammel Færdselsaare. Vejen fra Ribe gør en Drejning mod Vest, lige før den kommer til Aen. Hvorfor har Vejen gjort denne Drejning?

Svaret maa blive: fordi Aaen har været lettest at passere paa dette Sted — der har været et Vad. Østligere og vestligere er der brede Engdrag, som er for bløde at ride og at køre over. Ved Varde gaar det faste Land langt ud mod Aaen fra begge Sider (*Danmarks geologiske Undersøgelse 1. Række 14 Side 79*).

Lignende Naturforhold er der 9 km og 14 km østligere; begge Steder er der fra gammel Tid (maaske befæstet) Bebyggelse: Karlsgaarde og Nørholm. I Varde er der Vardehus. Beboerne her har behersket og beskyttet Overfarten. Vigtigst var Varde, og der blev Overfarten beskyttet af Kongens egen Bryde.

Under Kong Niels nævnes en Mand ved Navn Ebbe, som vi maa formode var Kongens Bryde og i Embeds Medfør som Vidne har underskrevet det Brev, hvorved Kongen skænkede en Sjettedel af Fiske-riindtægterne i Lønborg til St. Knuds Kirke og Kloster i Odense. Lønborg hørte ifølge Valdemars Jordebog under Vardesyssel; der var et vigtigt Fiskeri, og helt op til det 19. Aarhundrede eksisterede der en Laksegaard; Kirken her var netop blandt de faa, der var viet til St. Knud. Det omtalte Brev er udateret; i Thorkelins Diplomatarium ansættes det til ca. 1107.

Det synes, som om Ebbe og hans Søn Eskil ikke helt har villet respektere de Odense gejstliges Ret, i alt Fald maa Erik Lam true dem dertil i et Brev, der ogsaa er udateret (*Erslevs Diplomatarium U. 7*); men en Genpart er omhyggeligt opbevaret i Odense, i hvis Kloster Erik Lam tilbragte sine sidste Aar efter at have nedlagt Kronen.

Eskil, Ebbes Søn, Bryde af *Warwath (warwik)*, opholdt sig nogen Tid hos Kong Niels i Burg, vistnok Kongens vigtigste Borg, i Odense, (herom henvises til en Artikel, der fremkommer i *Acta Philolo-*

gica Scandinavica); i Vide Stallers Hus blev han angrebet med Vaaben af en anden af Kongens Mænd; dette var imod Vederloven, og den angribende skulde efter Lovens Bestemmelser være jaget af Gaarde og dømt fredløs, men Sagen afgjordes dog ved en Bøde.

Warwath staar der i den latinske Tekst, som er skrevet af Jyden Svend Aggesen. Endelsen *-wath* maa ud fra de ovenfor anførte Betragtninger om Vejene antages som et fuldgyldigt Bevis paa, at Svend Aggesen kendte Stedet som et Vad.

I den danske Tekst staar der *warwik*, i nogle Afskrifter *wartwik*. Den lærde Langebek, der udgav Vederloven med udmærkede Noter, vaklede her: »Enten er det en Skrivefejl« (men det vilde i alt Fald være en mærkelig Skrivefejl for *Warwath*) »eller ogsaa tænkes hermed paa Havbugten«, skrev han. Hans sidste Formodning er rigtig og støttes ved det i »*Fra Ribe Amt*« 1910 Side 93 af Overlærer J. Olsen anførte Citat fra Jørgen Pallesen, der 1638 skriver om Vardes Navn: »*Waare*, forstum *Waarewig* — kaldet *Waarvig* forme delst *Vardeaa*«.

Det maa altsaa opfattes saaledes, at Byen i gammel Tid havde to Benævnelser. Beboerne paa Egnen og de vejfarende karakteriserede Stedet som et »Vad«, og som saadan kendte Svend Aggesen det. De søfarende — og Varde havde jo den Gang en ret udstrakt Søhandel — karakteriserede Stedet som en »Vig«. Det er interessant, at Skriveren af den danske Tekst af Vederloven, som har skaansk Sprogpræg, kender Byen under den sidste Betegnelse, hvad enten han selv har været der paa Skib eller har Navnet fra de søfarende Folk i Østdanmark.

Det maa hertil dog bemærkes, at »Vig« i visse vestjyske Stednavne har en videre Betydning end paa

Rigsdansk; thi der behøver ikke at være Vand i en »Vig« eller nogensinde at have været det — se Regnar Knudsens Artikel i *Studier tilegnede Professor Dahlerup*, Side 201.

Lignende Dobbeltnavne for en Bebyggelse var ikke ualmindelige i gammel Tid, inden Centraladministrationen fik fastslaaet eet Navn til sikkert Kendetegn — som f. Eks. Hedeby = Slesvig.

Et halvt Aarhundrede efter finder vi i Valdemars Jordebog Vardesyssel stavet *Warwithsysæl*, og senere i Tiden staves Navnet efterhaanden *Warwith*, *Wareth*, *Ward*, indtil det endelig staves *Varde*. Afskriftsformen *Wartwik* med t er muligvis paavirket af *Ward*, *Wareth*.

Hele denne Række af Navne kan forklares som en lydlig Udvikling af *Warwath*, som vi har set passer fuldkommen til de historiske og geografiske Forhold. I en saadan Slutstilling er *-wath* udsat for efterhaanden at tabe Tryk, hvorved Udtalen bliver mere og mere udistinkt, saa det udtales i Retning af *-wæth*, *-weth*, og naar vi senere træffer Navnet stavet og opfattet som *-with*, som betyder Skov, er denne Ændring i Opfattelsen af Navnet at forklare som Følgen af en korrekt lydlig Udvikling.

Denne Udvikling, med Svækkelse af sidste Del af Navnet, gaar videre gennem Formerne *Wareth* og *Ward*, saa sidste Stavelse helt forsvinder. Men Ordet beholder sin gamle Tostavelsestone, hvad der fører til Normalisering efter Rigssprogets Principper i Formen *Varde*, hvor *-e* antyder Tostavelsestonen, ligesom Dialektens »hør« og »græd« svarer til *høre* og *græde*.

Saaframt *Warwith* havde været den ældst kendte Form, havde vi kun kunnet forklare Navnet som et Naturnavn, som Betegnelse for Skov.

Warwath derimod er et Vidnesbyrd om Menneskenes Færden, et Kulturnavn ganske svarende til Søsterbyen Vejle, der ogsaa er vokset op om et Vadedsted paa en gammel Kulturrute. Ligesom Vejle har Varde fra gammel Tid ikke været Vejens Endepunkt, men en Station paa Vejen.

Omtrent samtidig med Valdemars Jordebog omtaler Snorre Sturleson i *Knytlingasaga* Kap. 18. Byen »à *Vörva*«, som man har formodet var Varde, saaledes allerede Langebek — se forøvrigt Overlærer J. Olsen i »*Fra Ribe Amt*« 1910.

Denne Formodning kan ikke bekræftes, men den synes ikke urimelig, saa meget mere som Navnet maa tænkes at have lydt saaledes i norske Øren, der ikke let opfatter den bløde danske Udtale af *-th*, naar Forudsætningerne og Lokalkendskabet ikke er til Stede til at opfatte Endelsen som »Vad«. Endelsen *-va* har Snorre sikkert ment var en Bøjningsform af et Ord paa *-vi*, hvad der ses af, at han stadig har sat Præpositionen *à* foran. En saadan foransat Præposition var almindelig ved norske Navne, hvorimod den i Danmark kun kendes i større Udstrækning fra østdanske Omraader, spec. Bornholm. Med Hensyn til Varde kender vi ikke saadan en Forbindelse.

Hvor tvivlsomt det end maa være, om Snorres »à *Vörva*« med Sikkerhed kan fæstnes til Varde, kan man ikke undlade at tage i Betragtning, at et andet Navn i samme Forbindelse muligvis kan stedfæstes til Egnen.

Der fortælles om, hvorledes Skibene sejlede ind til Byen, som hedder »à *Vörva*«; Beboerne flygtede, forfulgt af Skibsfolkene, der først vendte om ved Aftens-tid; de kom da over en Aa et Sted, der hed »*Skjotansvad*« (eller »*Vöpnavad*«, tilføjer Snorre med sin

egen Fortolkning af Navnet), og her kom en Træl frem af Skoven, skød med en Høtyv ind i Flokken og ramte Anføreren.

Snorre sætter tydeligvis »Skjotansvad« i Forbindelse med »skyde«, og her har man vist Lov til at formode, at Snorres Hjemmelsmand kan have tænkt paa *Skjødshøl*, med Vadestedet Dybvad. Forfølgelsen kan i saa Fald være foretaget op ad den gamle Vej mod Nord og derfra 5 km i Vest, halvvejs i Lunde.

Første Del af Vardes Navn er et i Stednavne særdeles almindeligt Ord. Det betyder oprindelig udyrket, sandet Jord og er kendt som Efterled i det sjællandske *-ovre* (Smørumovre) og i jysk *-ore*. Som usammenSAT Stednavn bliver *Ore* i vestjysk til *uer*, ligesom *Kone* udtales *Kuen*: saaledes *Uhre* ved Grindsted, *Ure* ved Tistrup. Som alm. Navneord haves det i Formen *Ovre* (Feilberg II 776).

Naar det staar som Forled i en Sættning, indtræder en Lydændring som Følge af de andre Trykforhold. Ligesom *Konegilde* udtales *Kwaannegild*, *Onsdag Waansde*, bliver *Orevad* til *Waarvad*, hvad der stemmer med Snorres »*Vörva*«; ogsaa Svend Aggesens *Warwath* kan betegne en Udtale i Retning af »aa«. Ordet *Ore* kommer af et gammelt **wara*, og der er en Mulighed for, at første Del af »Varde« aldrig behøver at have gennemgaaet Formen »*Ore*«, men kan gaa direkte tilbage til den oprindelige Form, bevaret netop gennem sin Stilling som Førsteled.

I alle Tilfælde er Forleddets Betydning »en udyrket, sandet eller gruset Strækning«, og det er samme Ord, vi har i «Overdrev», der betegnede de Jorder, der laa udyrket hen ved Udkanten af Landsbyagrene og som ikke dyrkedes, fordi Jorden var for sandet eller stenet.

»Ovre« er den almindelige geologiske Betegnelse for en flad Sandvold – f. Eks. mellem Marsken og Havet (*Danmarks geologiske Undersøgelser 2. Række 27 Side 46 om Ribeegnen*). Langs Varde Aa fra Ansager til forbi Varde findes nærmest Aaløbet, mellem Aaen og Engen, flade, smalle Volde, der bestaar af Sand, enkelte Steder grusblandet. Disse naturlige Dæmninger er paa Grund af deres Beskaffenhed næsten altid passable selv paa fugtige Aarstider, hvor den øvrige Del af Aadalen staar under Vand (*Danmarks geologiske Undersøgelser 1. Række 14 Side 89 – paa det vedføjede Kort fremhæves det, at Aaløbet er smalt til Vardevejen, men Vest derfor bredt*).

Disse Ovrer langs Aaen har i Forbindelse med Holme gjort Stedet til et fortrinligt Vadested. Dette skylder Varde sin Tilblivelse; dertil er saa kommet Skibsfarten.
